

İNSAN OLMAK YETMİYOR ÖLDÜRÜLMEMEK İÇİN

BİRGÜN RÖPORTAJ 10 OCAK 2012

DİDEM GÜLÇİN ERDEM – İLKNUR DELİCE

“Bu topraklarda insan olmak yetmiyor öldürülmemek için. Makbul bir insan, makbul bir vatandaş sayılmak gerekiyor” diyen sosyolog Prof. Dr. Neşe Özgen ile Uludere katliamıyla yeniden gündeme gelen, sınır bölgelerindeki kaçakçılık meselesini konuştuk. Sınır sosyolojisi üzerine yaptığı çalışmalarla da tanınan Özgen, “Başbozuk bir şiddetin, özellikle insanların etnik çatışmasını körükleyecek bir şiddetin oluşmasından endişeleniyoruz sosyolog olarak” ifadelerini kullanıyor

>>>>2001’den bu yana ‘Sınır Sosyolojisi’ başlıklı bir çalışma yürütüyorsunuz. Bu çalışma kapsamında ‘Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri, Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı’ başlıklı bir kitabınız yayımlandı. Buradan yola çıkarak, ‘33 Kurşun’ olayını ve Uludere katliamıyla ilgili olarak “AKP’nin 33 kurşunu” yorumlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?

1996’da Şırnak-İdil’e sosyolojik bir araştırma için çalışmaya gittiğimde sınır benim dikkatimi çekmişti ama o zaman sınır sosyolojisi diye bir şeyin olup-olamayacağını bilmiyordum. Sınır sosyolojisi alanında çalışanların sayısı çok azdı. Sınır sosyolojisi çalışırken aslında devleti, vatani, toprak bütünlüğünü, vatan kabullerini ve aslında diğer ülkelerle aramızdaki ilişkilerin tümünü çalışabiliyorsunuz. Ama benim asıl çalışma alanım, sınırda yaşayanların, iç bölge yurttaşlarından farklarının olup olmadığı, sınır bölgelerinin küresel sisteme nasıl cevaplar verdiği ve kuruluştan itibaren vatanın oluşma sürecinde kendi sınırlarımızın nasıl bir rol oynadığı... Temel olarak çalışma bu.

‘33 Kurşun’ ve otuz beş ölüme ilgili, siyaseten bir yorum yapmamam gerekiyor benim, fakat, sosyal bilimsel bir yorum yapabilirim elbette... Her iki vakada da bir kere, çok belirgin benzerlikler olduğunu görüyoruz. Ölüm sayılarıyla, toplu katliamla ilgili bir şey değil sözünü ettiğim... Fakat benzerlikler de var iki olay arasında. Bunlardan ilki şu: 33 Kurşun olayının yaşandığı dönemde, sınırda çok fazla ölüm var. Yalnızca 33 Kurşun açıklığa kavuşturulmuş, çünkü, anladığımız kadarıyla iki parti arasındaki husumete bir aracı kılınmış. 35’lerin ölümünde, yani Uludere faciasındaysa, çok uzun bir süredir sınır katliamının olmadığını görüyoruz. Çeşitli münferit

olaylar var, fakat toplu bir katliamdan epeydir söz etmiyorduk.

'33 Kurşun' olayı ile Uludere katliamının önemli benzerliklerinden bir tanesi, 33 Kurşun'da da Uludere olayında da, köylülerin ölenleri yüceltme gayretleri. Her iki olayda da köylülerin ölenler için söyledikleri ortak ifadeler var: Askerdi, korucuydu, lise öğrencisiydi, okuyorlardı, gençlerdi... Bu çok acı! İnsan olmak yetmiyor vurulmamak için. Dağın başında, gecenin bir yarısı katıra sarılıp son nefesini onunla birlikte vermemek için... İnsan olmak yetmiyor öldürülmemek için... Makbul bir insan sayılmak gerekiyor, makbul bir vatandaş olmak gerekiyor. Bu son derece sıkıntı verici bir tutum, zalimce bir tutum. Bunu, sevgili Emrah Zıraman'ın yarattığı bir kavramla, 'vicdanın yıkımı', 'vicdanın tahribatı' olarak açıklamak mümkün. Ya da vicdan tahribatının süreklileştirilmesi diyebiliriz buna.

Her iki olayda da rastladığımız bir başka benzerlik: İnsanlarda hiçbir zaman adaletin yerine gelmediğine dair bir inancın kalıcılaşması. '33 Kurşun'da da olay kendi dilekçelerine rağmen yıllarca soruşturulmamıştı. Tazminatlar alınmıştı, bugünkü gibi. Birkaç yıl buğday yardımı almışlar, sonra o da kesilmiş. Onu da zaten almaya gidememişler, çok korkmuşlar; köylerde tutuklama tehditleri olmuş, göç etmek zorunda kalmışlar. O zaman da benzer bir biçimde medya, daha çok 'eşkıyalar öldürüldü' diye vermiş haberi. 'Sınırı geçmeye çalışan eşkıyalar öldürüldü' ya da 'iki ateş arasında kaldı' diye vermişler. Resmi açıklamaya göre haber yapılmış. Bugün, ben buna oranla Türkiye medyasında bir kesimin daha iyi bir sınav verdiğini düşünüyorum. Hiç değilse daha dürüstçe haber yapmaya çalışan gazeteciler var.

İki olay arasındaki bir diğer benzerlik, adaletin yerine getirilmediği inancı üzerinden yükselecek olan 'De facto adaleti' anlayışı olacaktır. Yani kendi adaletini, kendi gerçekleştirme olacaktır... Öte yandan, bir başka benzerlik de sürekli bir mağduriyet hâlinde bulunmak ve sürekli mağdur edilmenin yarattığı bir isyan hali de olacaktır. Ama bunun Türkiye'deki iç bölgelerdeki Kürt olmayanlar, mevzuyu çok fazla vicdan üzerinden düşünmeyenler içinse daha tedirgin edici bir kalıcılık olabilir; o da, "devletimiz Kürt'ün kanını helal kılıyorsa o zaman sokakta da böyle bir şey olabilir" yönünde bir düşüncenin gelişmesi tehlikesidir. Başıbozuk bir şiddetin, özellikle insanların etnik çatışmasını körükleyecek bir şiddetin oluşmasından endişeleniyoruz sosyolog olarak. Bir diğer endişemiz, bu olayla sivil katliamının meşrulaşması. 5233 sayılı Terörle Mücadele'den Zarar Görmenin Tazmin Edilmesi Yasası'nın 9. maddesinin insan zararı üzerine indirilmesi. Yani insanların birer mülk, mal, boşalmış köy gibi görülmesi, ölümlerin sayıya indirilmesi, ölümlerin birer ceset olarak alınması sivil ölümünü meşrulaştırabilir ve o zaman savaş durumunda, sürekli bir savaş halinde herhangi bir ölümü, sivil ölümü de olsa tazmin ederek geçmek

mümkün olabilir. Böyle bir durumdaysa, bu durumun genişlemesinden endişe ederiz. O zaman sokaktaki hemen herkes, yanlış ihbar gerekçesiyle vurulabilir ve tazmin edilip olayın üstü kapatılabilir.

‘SINIR OLDUĞU İÇİN KAÇAKÇILIK YAPILIR’

>>>>Sınır bölgelerinde alan araştırmaları yapmış bir akademisyen olarak, o bölgedeki halkın geçim kaynakları ve yaşam koşulları hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Uludere katliamının ardından, sınırın bu sıfır noktasında kaçakçılıktan başka bir geçimin olamayacağı ve insanların Cumhuriyet’in kuruluşundan, hatta onun da öncesinden beri kaçakçılık yaptıkları yönünde bazı söylemler yayılmaya başladı. Ne sınırdaki her insan kaçakçıdır, ne Kürtler’in tamamı kaçakçılık yapar, ne de sınırda olmak kaçakçılık yapmakla eş değer bir durumdur. Bu mevzuyu biraz daha dikkatli ve genelleme yapmaktan kaçınarak görmek gerek. Uludere tarafında bizim sınırımız çok belli değildir, çizilmemiştir. Sınır dediğimiz şey hep tel örgü ve mayınla çizilmiş bir şey değildir. Aslında bir gerçektir, oradadır. Orada bir sınır izi olmasa bile, herkes orada bir sınır olduğunu bilir. Herkes, hangi devlete ait olduğunu bilir. Kaçakçılık, ‘biz zaten karşıya gidiyoruz, sigara alıyoruz’ demek kadar kolay açıklanabilecek bir şey değildir.

Cumhuriyet’in başından itibaren kaçakçılık yoktu. Kaçakçılık ancak, bir sınır konulduktan sonra olmaya başladı. Yani, herkesin bildiğinin aksine, kaçak olduğu için sınır çizilmez; sınır olduğu için kaçakçılık yapılır. Ve sınır ne kadar sertleşir, ne kadar ölümcül olursa, ondan sağlanan kazanç o kadar yüksek olur ve bu yüksek kazancın da çok ciddi organize suç örgütleri tarafından organize edilmesi gerekir.

>>>>1943’te 33 Kürt köylüsü, sınır kaçakçısı oldukları gerekçesiyle tutuklandı ve yargı kararı olmaksızın öldürüldü. Yıl 2011, bu defa PKK’li olduğu sanılarak 35 kişi acımasız şekilde Uludere’de katledildi. Derinine inelim mi biraz şu kaçakçılık meselesinin?

1950’lerde, 60’larda, köylü münferit biçimlerde, her tarafta karakollara rüşvet verirdi karşıya geçebilmek için. Bu durum, 80’lerde değişti. O tarihten sonra, sınır inanılmaz katılaştı. Elli metrede bir gözetleme kuleleri konmaya başlandı. En yüksek silah kaçakçılığı, en yüksek uyuşturucu kaçakçılığı bu dönemden sonra başladı. Yani, sınır yükseldikten sonra, çok yoğun getirisi olan kaçakçılık başladı. 90’ların ortalarından itibaren sınırın sıfır bölgesindeki köylerin orada kalabilmek, insan olarak tutunabilmek, kendi köylerinde hayatta kalabilmek için koruculuktan başka çok fazla çaresi kalmadı. İşte, şimdiki dönemin sınır kaçağı ise, devletin halkın örgüte

katılmaması için köylüye verdiği bir rüşvettir. Dolayısıyla köylülerin, “biz zaten bunu hep yapıyorduk, dedeler babalar zamanından beri yapıyoruz, şimdi ne oldu?” demelerinin arkasında aslında “şimdiye kadar göz yumuyordunuz, şimdiye kadar aramızdaki yazılı olmayan bir anlaşmaydı, şimdi ne oldu” diye sormaları var. Korkudan, açık açık sormadıkları soru bu. Dolaysız sormadıkları için böyle soruyorlar. Dolayısıyla bu kaçak meselesini, ‘bunlar zaten kaçakçıdır ya da zaten orada yaşamak için kaçaktan başka bir çare yoktur’ gibi, iki taraflı istismar etmemek lazım. Bu acıların coğrafyası meselesine çok dikkat etmek lazım, zira, önce bir coğrafyayı acılandırıp, acılı bir coğrafya yaratıp, sonra da bu acılar coğrafyasını, makul ve meşru kılmak hiç hoş bir şey değil.

“TÜRKİYE’DE SINIR GÜVENLİK MESELESİDİR; BEŞERİYET DEĞİL”

>>>>Sınır insanı olmanın anlamı üzerine konuşalım derseniz... Sınır varlığının, orada yaşayan halk üzerindeki sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri nelerdir?

Biliyorsunuz küresel sistem başlar başlamaz, birdenbire ulus-devletlerin aslında sınırdaki beşeri ilişkileri hiç umursamadan, sınır çizilirken sualsizce, çizginin tam ortadan çekilmesi ve bütün beşeri ilişkileri parçaladıkları söylenmeye başlandı ve artık küresel sistemin sonsuz bir akış olduğunu, insan akışının, mal akışının, ulus devletleri geçersiz kıldığını, dolayısıyla sınırların da kalkacağını söylemeye başladı, küresel sistemin savunucusu olan iktisatçılar, ideologlar... Oysa biz biliyoruz ki, küresel sistem, ticaretin sürmesi için en organize grupları kullanacaktır. Dolayısıyla, ulus devlet de en organize grup olarak ticareti devam ettirecek yapılardan bir tanesidir. Önce buna dikkat etmek gerekir. İkincisi, sınır uçlarının insanları her zaman, çift taraflı sistemleri en iyi bilen ve bunun pazarlığını en iyi yapabilenlerdir. Ama bu demek değildir ki, sınır insanları pazarlıkla her an karşı tarafa kaçabilirler ya da her an karşının insanı olmaya meyyaldirler. Biliyor musunuz, bizim sınırlarımız çizilirken, bütün bu sınır anlaşmaları yapılırken köylülere tek tek sorulmuş, halk oylamaları yapılmış... İnsanlara hangi tarafta, hangi devlette olmak istedikleri sorulmuş.

Bizim ülkemizin çok önemli bir özelliği var. Bizim ülkemizde sınır bir güvenlik meselesi olarak görülür; bir beşeriyet meselesi olarak değil. Ve sınırdaki her tür öge güvenlik meselesi kapsamında değerlendirmeye alınır. Bu, son derece tehlikelidir. Bu insanları bir nüfusa indirgemek, sayılabilir bir sayıya indirgemek ve ondan sonra, sayılabilir bir sayıyı idare etmek üzerinden yürütülen bir yönetim anlayışı son derece tehlikelidir. Bugün gelinen nokta da odur. Bunun bir teknolojik yükseklikle, teknolojiye

devredilerek ve beşeriyetten uzak bir biçimde yapılabileceğini düşünmek, sınırdaki insanların tamamını kaçakçı, saldırgan, ayrılmaya meyyal ya da ayrılmayı düşünenler olarak damgalamak, tam İttihat Terakki kafasıdır.

>>>Yoksulluk ve devlet arasında sıkışıp kalan halkın, sınır kaçakçılığına yönelmesi ve kaçakçılık konusunda korucu aşiretleri ve köylere ayrıcalık tanınmasına rağmen, kaçakçılığın yoksul köylüler için illegal olarak değerlendirilmesiyle ilgili neler söylersiniz?

Bizim köylülerimiz çok tatlıdır. Bana geçmişte duyunca şaşırdığım ve ancak acı bir tebessümle karşılayabildiğim bir şey söylemişlerdi: “Ya madem bu iş kaçaktır, bu kadar vergi neyin nesidir!” Düşünsenize, hem kaçak getiriyorsunuz bir şeyi, hem üstünden vergi çekiyorsunuz. Bu o kadar tuhaf bir durum ki... Yani, böylesi bir illegalitenin meşrulaşması sürecinde, her an değişebilen hükümetle, güvenlik güçleriyle informal ilişki ağlarının sürekli değişime uğruyor olması, aslında devlete zarar bir durumdur. Çünkü insanlarda devletin ve devlet adamlarının meşruluğuna dair hiçbir güven kalmaz. Yani bu asıl olarak insanları değil, halkı değil, devleti etkiler.

Vergi üzerinden çeşitli oyunlar oynayan bir hükümet kaçağa ne kadar cevaz verdiğini zaten biliyordur

>>>Yurt dışından çeşitli elektronik eşyalardan tutun da, sigara, alkol getirilmesi kaçakçılık dâhilinde değerlendirilmiyor da, harçlığını çıkarmak için sınırdan sigara sokmaya çalışanlar ‘kaçakçı’ yaftasına maruz kalıyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

“Kaçak nedir” ona bir bakalım önce isterseniz. Kaçak, devletin kanun maddesine ‘kaçak’ olarak eklediği maldır, o kadar. Bugün ekleyebilirsiniz, yarın eklemesiniz. Örneğin havaalanında, diyelim arkadaşlarınız size bazı parfümler ısmarladı, içkiler ısmarladı, siz de bir iki paket çikolata alarak içeri girmeye çalışıyorsunuz. Hemen o anda size ‘bunları getiremezsiniz, yalnızca bir şişe getirebilirsiniz’ dediklerinde, ‘geri kalanı arkadaşımın üzerine mi yazdırsam acaba’ diye düşüncesiyle yaptığınız da kaçakçılıktır aslında. Ya da Doğu Bank’tan bir şey almaya çalışmanız da kaçakçılıktır. Kaçağın bir parçasıdır... Ama öte yandan, kaçağın günübirlik değişen bu belirsiz, oynak tanımını insanların kaçağa karşı tutumunu da belirsiz hale getirir. Devletle yurttaş arasındaki bu karşılıklı oynama, son derece tehlikeli bir oyundur ve devletin kaçağa karşı tutumundaki bütün meşruiyetini zaten yok eder. Öte yandan, şunu da söylemek lazım: Bu sigara, çay, battaniye, şeker, deterjan gibi sınırdan günübirlik yapılan alışverişin çoğu zaten pasaportla yapılır. Buna izin verilir, ihtiyacı kadar getirilsin diye...

Öte yandan bazı yerlerde, örneğin Silopi civarında, Kızıltepe civarında iktidar destekçisi olan özellikle yıllar boyu sağ partilerden milletvekili seçilmiş olan bazı aşiret ağalarınınsa, Habur'dan yıllarca kaçak malı taşıyan büyük tankerleri olduğunu biliyoruz. Şimdiyse, 2003'ten, yani II. Körfez İşgali'nden sonraki dönemdeyse, asıl kaçığın büyük gemilerle, Mersin ve İskenderun limanlarından ve İstanbul'dan çeşitli hava yollarıyla girdiğini biliyoruz. Şu anda Türkiye'ye giren kaçak mazotun yüzde 8-9'undan daha fazla değildir sınırlardan giren kaçak mazot. Üstelik bunu bütün kara sınırları için söylüyorum. Öte yandan şunu düşünmek lazım kaçak denildiğinde, bu insanlar bu mazotu nereye götürüyorlar? Herhalde evlerinde katırlara içirmiyorlar. Kendileri de yakmadıklarına göre... Tıpkı süt toplayan süt kamyonları gibi köyleri gezerek kaçak mazot toplayan mazot tankerleri vardır ve onlar aslında büyük şehirlerin içlerine, merkezlerine kadar, çeşitli petrol ofisleri tarafından, benzin istasyonları tarafından, petrol şirketleri tarafından toplanır, aklanır, faturalandırılır ve yüksek kârlarla satılır. Öte yandan, vergi üzerinden çeşitli oyunlar oynayan bir hükümet de kaçağa ne kadar cevaz verdiğini zaten biliyordur ve hangi kaçağa cevaz verdiğini çok daha iyi biliyordur.